

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА САНКЦІЙ СТ. 212-1 КК УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексний науковий аналіз санкцій ст. 212-1 КК України за допомогою правил конструювання кримінально-правових санкцій, і розроблено на цій основі пропозиції і рекомендації щодо удосконалення відповідних положень кримінального закону.

Ключові слова: злочин, кваліфікація, санкція частини статті, правила конструювання кримінально-правових санкцій.

В статье осуществлен комплексный научный анализ санкций ст. 212-1 УК Украины с помощью правил конструирования уголовно-правовых санкций, и разработаны на этой основе предложения и рекомендации относительно усовершенствования соответствующих положений уголовного закона.

Ключевые слова: преступление, квалификация, санкция части статьи, правила конструирования уголовно-правовых санкций.

Complex scientific analysis of the sanctions of the Art. 212-1 of the Criminal Code of Ukraine is carried out by referring to the rules of criminal law sanctions construction; several proposals as well as recommendations for the improvement of the relevant provisions of criminal law are developed.

Keywords: crime, qualification, sanction of the article subsection, rules of criminal law sanctions construction.

У теорії сучасного кримінального права під санкцією статті (санкцією частини статті) традиційно розуміється та складова статті (частини статті) Особливої частини КК України, яка містить у собі модель виду й обсягу покарання, адекватного суспільній небезпеці злочинного діяння, описаного у її диспозиції [1, с. 31; 2, с. 42; 3, с. 239–240; 4, с. 598–614].

Зальним проблемам встановлення змісту та техніки конструювання кримінально-правових санкцій у різні часи становлення вітчизняної кримінально-правової доктрини присвятили свої дослідження Я.М. Брайнін, О.П. Горох, Ю.А. Демидов, Т.А. Денисова, М.Д. Дурманов, О.О. Книженко, А.П. Козлов, А.І. Коробєєв, Л.Л. Кругликов, А.А. Музика, В.Ю. Орехов, Н.А. Орловська, П.П. Осипов, М.І. Панов, Ю.В. Філей, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський та інші радянські, російські та українські правники. Проте жоден із зазначених науковців не досліджував зміст і техніку конструювання санкцій ст. 212-1 КК України, а тому *метою* нашої статті є комплексний науковий аналіз санкцій ст. 212-1 КК України за допомогою розроблених наукою кримінального права правил конструювання кримінально-правових санкцій і розроблення на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення відповідних положень кримінального закону.

Розглядаючи техніку конструювання санкцій ст. 212-1 КК України, хотілося б відзначити, що наразі у вітчизняній і російській науці кримінального права вироблено низку правил побудови кримінально-правових санкцій, яких неухильно слід дотримуватися законодавцю для того, щоб забезпечити суд можливістю призначити законне, справедливе та достатнє покарання винному, досягши при цьому мети, визначеної у ч. 2 ст. 50 КК України.

Традиційно до найголовніших правил побудови кримінально-правових санкцій належить правило згідно з яким *санкція кожної кримінально-правової норми має відповідати суспільній небезпеці, описуваного у її диспозиції діяння* [5, с. 18, 33–34; 6, с. 71; 7, с. 267; 8, с. 118–125; 9, с. 101–109].

Оскільки в Україні правом визначати рівень суспільної небезпеки конкретного діяння наділений лише суд, то для характеристики виконання цього правила перш за все слід проаналізувати практику застосування покарання за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Так, проаналізувавши практику призначення покарання особам, які вчинили злочин, передбачений ч. 1 ст. 212-1 КК України, ми встановили, що попри те, що в санкції цієї частини завжди було альтернативно передбачено два основні види покарання (штраф і позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю), українські суди жодного разу не призначали більш суворого виду покарання із альтернативно передбачених. Тобто з часу доповнення кримінального закону досліджуваною статтею (13 грудня 2005 року) і дотепер всім засудженим за ч. 1 ст. 212-1 КК України завжди призначалося найбільш м'який вид покарання серед передбачених у КК України взагалі (ст. 51 КК України) та санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України зокрема [10].

Більше того, як впливає з інформації, наданої Державною судовою адміністрацією України, у 36 % випадків суди, використовуючи механізм, прописаний у ст. 69 КК України, призначають винним у вчиненні цього злочину штраф нижче від найнижчої межі, визначеної у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України, а у 18 % – засуджених взагалі звільняють від призначеного ним покарання [10].

Аналогічні результати щодо неадекватності санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України порівняно зі ступенем і характером суспільної небезпеки простого виду ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування було отримано нами й у ході опитування практичних працівників Луганської області. Так, на питання про те, який вид основного покарання із передбачених у ст. 51 КК України є найбільш адекватним типовій суспільній небезпеці злочину, описаного ч. 1 ст. 212-1 КК України, переважна більшість респондентів (65 %) відповіла, що таким є саме штраф, а значна частина (29 %) висловила думку, що найбільш адекватним видом покарання є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідаючи ж на питання про розміри цього штрафу, більшість із них (53 %) схилилася до думки, що цей штраф має бути в діапазоні до 1000 НМДГ. Із усього викладеного випливає, що найбільш адекватним видом покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 212-1 КК України, є штраф, а його розмір не повинен перевищувати 1000 НМДГ.

Ураховуючи викладене, **пропонуємо у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України слова “штрафом від п'ятисот до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян” замінити** словами “штрафом до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”.

При цьому слід відзначити, що хоч другий вид основного покарання, передбаченого у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю), до сьогодні ще жодного разу не застосовувався до винних у вчиненні простого виду ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, все ж вважаємо, що його наявність у межах зазначеної санкції є виправданою. Така думка пояснюється тим, що, з одного боку, не до всіх потенційних винних у вчиненні цього злочину можна застосувати такий вид покарання, як штраф (ч. 1 ст. 99 КК України), а з іншого – цілком можливо, що з урахуванням обставин справи (зокрема низки обставин, що обтяжують покарання) суд дійде висновку про потребу застосування більш суворого виду покарання ніж штраф. Щоправда, розмір цього покарання має бути не “до трьох років”, а, принаймні, до “чотирьох років” (це пояснюється специфікою призначення покарання за замах на розглядуваний злочин).

Аналізуючи кваліфіковані види ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування через призму правила конструювання санкцій, яке вимагає адекватності санкцій суспільній небезпеці діяння, ми дійшли

висновку, що *санкції частин 2 і 3 ст. 212-1 КК України (як і санкція ч. 1 ст. 212-1 КК України) не відповідають суспільній небезпеці тих діянь, які описані їх диспозиціями, адже є занадто суворими.*

Про це свідчить як аналіз вироків українських судів (нехай їх і не дуже багато), так і результати узагальнення результатів опитування працівників правоохоронних органів. Так, із чотирьох кримінальних справ, у яких було винесено обвинувальні вирoki за ч. 2 ст. 212-1 КК України двом особам було призначено найбільш м'який вид покарання із кількох альтернативно передбачених – штраф. При цьому у двох випадках розмір цього штрафу був близький до мінімуму (від 500 до 600 НМДГ), в одному випадку було призначено найменший розмір найбільш м'якого покарання (штраф розміром 500 НМДГ), а ще в одному – на підставі ст. 69 КК України було призначено штраф нижче від найнижчої межі, визначеної у санкції ч. 2 ст. 212-1 КК України, а також звільнено від цього покарання з випробуванням.

Практика застосування покарання до осіб, котрі вчинили особливо кваліфікований вид ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є більш значною (27 засуджених) й ще красномовнішою у частині неадекватності санкції ч. 3 ст. 212-1 КК України суспільній небезпеці описуваного її диспозицією діяння.

Так, як показує аналіз інформації, наданої Державною судовою адміністрацією України, у 2005–2011 роках, коли санкція ч. 3 ст. 212-1 КК України безальтернативно передбачала покарання у виді позбавлення волі строком від 5 до 10 років, суди засудили 21 особу. При цьому звертає на себе увагу кілька вкрай важливих обставин: 1) жодній особі, засудженій за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 212-1 КК України, не було призначено покарання більше ніж 5 років позбавлення волі (тобто жодного разу не призначалося покарання вище від найнижчої межі); 2) 17 осіб (81 % від усіх засуджених), котрим було призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років, були звільнені від його відбування з випробуванням; 3) реальне покарання у виді позбавлення волі було призначено лише 4 особам (9 % від усіх засуджених) із яких одній особі – у діапазоні від 2 до 3 років, двом особам – від 3 до 5 років, і ще одній – 5 років позбавлення волі (у більшості випадків реальні покарання призначалися за сукупністю злочинів).

Усе це свідчить про те, що санкція ч. 3 ст. 212-1 КК України у 2005–2011 роках була надзвичайно суворою і не відповідала потребам судової системи в частині адекватності покарання суспільній небезпеці вчиненого діяння.

Із набранням чинності ЗУ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності” ситуація стала трохи кращою, адже відтепер передбачає лише такий вид основного покарання, як штраф. Утім розміри цього штрафу все рівно залишаються неадекватними.

Ще одне правило конструювання кримінально-правових санкцій говорить про те, що *вони мають надавати можливість суду індивідуалізувати покарання з урахуванням потенційних варіантів учинення злочину в реальності* [11, с. 78–79].

Мається на увазі те, що санкція кримінально-правової норми як за видами покарань, так і за їх розмірами повинна забезпечувати суд можливість призначити справедливе покарання винному за будь яких об'єктивних і суб'єктивних обставин.

Утім, це правило наразі виконується не повною мірою, адже, як вже зазначалося вище, у 36 % випадків призначення покарання за простий вид ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування суди, використовуючи механізм, прописаний у ст. 69 КК України, призначають винним у вчиненні цього злочину штраф нижче від найнижчої межі, визначеної у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України. Із цього випливає, що найнижча межа санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України у вигляді штрафу розміром 500 НМДГ (а до 18 січня 2012 року вона була на рівні 300 НМДГ) на сьогодні не забезпечує суд можливість призначити винній особі необхідне й достатнє покарання для її виправлення та попередження нових злочинів,

а тому змушує суд звертатися до тих механізмів, які, на нашу думку, мають використовуватися у поодиноких випадках. Саме тому трохи вище ми запропонували передбачити у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України покарання у виді штрафу розміром не від 500 до 1500 НМДГ, а до 1000 НМДГ. Втілення в життя цієї пропозиції не лише дозволило б судам призначати штраф за простий вид ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не виходячи за межі санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України, а й більш адекватно визначити верхню межу цього виду покарання. Остання теза підтверджується зокрема тим, що штраф понад 1000 НМДГ на сьогодні ще жодного разу не застосовувалося до винних у вчиненні розглядуваного злочину.

Значна частина сучасних юристів наголошує й на тому, що *переважна більшість кримінально-правових санкцій мають бути альтернативними* [5, с. 105; 12, с. 129; 13, с. 99–100; 14, с. 128]. Особливо це правило стосується санкцій тих заборонних норм, що описують основний склад злочину.

Санкція ч. 1 ст. 212-1 КК України є альтернативною, а отже, у цілому відповідає вимогам зазначеного вище правила конструювання кримінально-правових санкцій. Утім, з нашої точки зору, ця альтернативність мала б бути більш значною, зокрема через те, що диспозиція ч. 1 ст. 212-1 КК України описує вельми абстрактне суспільно небезпечне діяння, яке в реальній дійсності може набувати найрізноманітніших форм вираження, а отже, й потребувати різних форм реакції з боку держави. Уважаємо, що було б цілком доречно у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України, крім вже існуючих основних видів покарань, передбачити ще й такий вид покарання, як громадські роботи строком від 60 до 240 годин.

Ураховуючи все вищевикладене щодо видів і розмірів покарань, визначених у санкції ч. 1 ст. 212-1 КК України, **пропонуємо абз. 2 ч. 1 ст. 212-1 КК України викласти в такій редакції:** *“карається штрафом до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин”*.

Аналізуючи санкції частин 2 і 3 ст. 212-1 КК України через призму правила, яке вимагає побудови переважно альтернативних кримінально-правових санкцій, слід відзначити, що санкція як ч. 2, так і ч. 3 ст. 212-1 КК України є безальтернативними. І це при тому, що ступінь формалізованості диспозицій частин 2 і 3 ст. 212-1 КК України є відносно невисоким¹.

Альтернативною та значно пом'якшеною (у частині розміру штрафу) мала б бути й санкція ч. 3 ст. 212-1 КК України, адже наразі вона передбачає лише один вид основного покарання – штраф. При цьому цей штраф має “гігантський” розмір. Вважаємо, що альтернативно до штрафу законодавцю слід було б передбачити й такі види основного покарання, як обмеження волі та позбавлення волі в розмірах, які відповідають злочину середньої тяжкості. Принаймні, саме таким його сприймає більшість опитаних нами респондентів.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що у санкції ч. 2 ст. 212-1 КК України альтернативно до штрафу слід передбачити такі види основного покарання, як виправні роботи строком до 2 років та обмеження волі строком до 3 років, а у санкції ч. 3 ст. 212-1 КК України – обмеження волі строком від 2 до 5 років та позбавлення волі строком до 5 років.

¹ До речі, до набрання чинності ЗУ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності” від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, тобто до 18 січня 2012 року санкція ч. 2 ст. 212-1 КК України передбачала три альтернативні види основного покарання: штраф, виправні роботи та обмеження волі. З нашої точки зору, всі ці альтернативні види основного покарання (з незначним корегуванням розмірів) цілком доречно повернути до санкції ч. 2 ст. 212-1 КК України, адже саме вони забезпечували суд можливість вибирати найбільш оптимальний вид кримінального покарання для *кожного* винного з урахуванням всіх обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого злочину, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, а головне – з урахуванням особи винного.

Продовжуючи характеристику санкцій частин 2 і 3 ст. 212-1 КК України, хотілося б нагадати, що найголовніше правило побудови санкцій норм, які передбачають кваліфіковані склади злочинів, вимагає, щоб вони базувалися на санкції норми, яка передбачає основний склад злочину [6, с. 225].

Зокрема більшість дослідників кримінально-правових санкцій наголошують на тому, що *зростання санкцій за основний, кваліфікований та особливо кваліфікований види злочину повинна йти або “у стик”², або “з перекриттям”³ залежно від особливостей конкретного складу злочину* [1, с. 44, 142; 15, с. 6; 6, с. 246; 16, с. 240; 14, с. 128]. При цьому абсолютно всі науковці переконані, що “розрив” між максимальним розміром покарання за злочин з основним складом і мінімальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом (так само як і розрив між максимальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом і мінімальним розміром покарання за злочин з особливо кваліфікованим складом) є неприпустимим явищем.

При конструюванні ж санкцій ст. 212-1 КК України це загальновідоме та загальновизнане правило парламентаріями було грубо порушене. Так, санкція ч. 1 ст. 212-1 КК України наразі передбачає основне покарання у виді штрафу розміром від 500 до 1500 НМДГ, санкція ч. 2 ст. 212-1 КК України – від 1500 до 3000 НМДГ, а санкція ч. 3 ст. 212-1 КК України – від 10000 до 25000 НМДГ. Як бачимо, між максимальним розміром покарання у виді штрафу за злочин з кваліфікованим складом (3000 НМДГ) і мінімальним розміром покарання за злочин з особливо кваліфікованим складом (10000 НМДГ) утворився “розрив” (а якщо говорити образно, то ціла “прірва” розміром у 7000 НМДГ). Цей розрив призвів до того, що наразі злочини, описані частинами 1 і 2 ст. 212-1 КК України, визнаються злочинами невеликої тяжкості, а злочин, передбачений ч. 3 ст. 212-1 КК України, одразу “перетворюється”, “трансформується” у тяжкий злочин (ст. 12 КК України).

Загалом наразі має місце абсурдна ситуація, адже від 1 гривні (а можливо й від 1 копійки) шкоди суспільству фактично залежить доля людини: в одному випадку (ч. 2 ст. 212-1 КК України) вона сплатить помірний штраф (розміром від 25500 до 51000 гривень), а в іншому (ч. 2 ст. 212-1 КК України) – зазнає повного фінансового краху (штраф розміром від 170000 до 425000 гривень + конфіскація майна).

З огляду на викладене вважаємо, що “розрив” між максимальним розміром покарання у виді штрафу за злочин з кваліфікованим складом (ч. 2 ст. 212-1 КК України) і мінімальним розміром покарання у виді штрафу за злочин з особливо кваліфікованим складом (ч. 3 ст. 212-1 КК України) має бути терміново усунений, шляхом внесення відповідних змін у санкцію ч. 3 ст. 212-1 КК України.

Завершуючи аналіз санкцій ст. 212-1 КК України, слід ще раз звернути увагу на те, що абз. 2 ч. 3 ст. 212-1 КК України, крім необґрунтовано великого розміру штрафу, передбачає ще й такий вид покарання, як конфіскація майна.

Не зупиняючись на детальному аналізі цього виду покарання, зазначимо, що ми погоджуємося з тими криміналістами, які більш ніж переконливо довели, що так звана “загальна” конфіскація майна суперечить положенням Конституції України та низці принципів кримінального права [17, с. 167–179; 18, с. 651; 19, с. 7; 20, с. 409; 21, с. 58].

Крім того, не завадить звернути увагу й на те, що відповідно до положень ст. 59 КК України конфіскація майна – це безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого, яке застосовується лише: а) як додаткове покарання; б) у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України; в) виключно за тяжкі та особливо тяжкі *корисливі злочини*. Із останньої тези випливає, що конфіскація майна як вид додаткового покарання може

² Коли максимальний розмір покарання за злочин з основним складом одночасно є й мінімальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом; максимальний розмір покарання за злочин з кваліфікованим складом – мінімальним розміром покарання за злочин з особливо кваліфікованим складом і так далі.

³ Коли мінімальний розмір покарання за злочин з кваліфікованим складом є трохи меншим за максимальний розмір покарання за злочин з основним складом; мінімальний розмір покарання за злочин з особливо кваліфікованим складом є трохи меншим за максимальний розмір покарання за злочин з кваліфікованим складом і так далі.

бути визначена у санкціях лише тих заборонних норм кримінального закону, які описують *корисливі злочини*, тобто діяння, що вчиняються з корисливих мотивів. Ухилення ж від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування далеко не завжди вчиняється з корисливих мотивів. Воно може вчинятися службовими особами юридичної особи й через легкодухість, бажання зберегти за собою займану посаду, гарні відносини з керівником чи власником юридичної особи тощо.

Із цього випливає, що наявність у санкції ч. 3 ст. 212-1 КК України такого додаткового імперативного покарання, як конфіскація майна не лише прямо суперечить приписам міжнародних документів із прав людини та положенням Конституції України, а й нормам самого КК України (ст. 59), який визначає обов'язкові умови щодо передбачення такого виду покарання у кримінально-правових санкціях. У зв'язку з цим, **пропонуємо виключити із санкції ч. 3 ст. 212-1 КК України такий вид додаткового покарання, як конфіскація майна засудженого.**

Ураховуючи все вищевикладене, **пропонуємо:** 1) абз. 2 ч. 2 ст. 212-1 КК України викласти у такій редакції: “карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років”; 2) абз. 2 ч. 3 ст. 212-1 КК України викласти у такій редакції: “карається штрафом від двох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до 6 місяців з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років”; 3) абз. 2 ч. 3 ст. 212-1 КК України викласти у такій редакції: “карається штрафом від двох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С.И. Дементьев. – Ростов : Издательство Ростовского университета, 1986. – 157 с.
2. Денисова Т.А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія / Т.А. Денисова, Ю.В. Філей. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
3. Дуюнов В.К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике : монография / В.К. Дуюнов. – Курск, 2000. – 364 с.
4. Орловская Н.А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография / Н.А. Орловская. – Одесса : Юридична література, 2011. – 624 с.
5. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции : проблемы построения, классификации и измерения / А.П. Козлов. – Красноярск : Издательство Красноярского университета, 1989. – 176 с.
6. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесниевски-Костарева. – М. : Издательство НОРМА, 1998. – 296 с.
7. Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Василевский. – СПб. : Издательство “Юридический центр Пресс”, 2002. – 300 с.
8. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций : аксиологический аспект / П.П. Осипов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1976. – 135 с.
9. Хавронюк М.І. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь / М.І. Хавронюк // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 1. – С. 101–109.
10. Лист Державної судової адміністрації України № 15-5153/12 від 26 вересня 2012 року.
11. Музика А.А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. – 256 с.
12. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) / О.Г. Фролова. – К. : АртЕк, 1997. – 208 с.
13. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – 504 с.
14. Пивоварова А.А. Эффективность санкции уголовно-правовой нормы / А.А. Пивоварова // Уголовно-правовой запрет и его эффективность в борьбе с современной преступностью : сборник научных трудов. – Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции : Сателлит, 2008. – С. 126–128.

15. *Проценко В.П.* Построение уголовно-правовых санкций при повторности преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / В.П. Проценко. – М., 1989. – 20 с.
16. *Карпец И.И.* Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М. : Юридическая литература, 1973. – 228 с.
17. *Бажанов М.И.* Наказание в проекте УК Украины / М.И. Бажанов // Проблемы законності : Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Х., 1999. – Вип. 38. – С. 167–179.
18. *Непомнящая Т.В.* Назначение уголовного наказания : теория, практика, перспективы / Т.В. Непомнящая. – СПб. : Издательство Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2006. – 781 с.
19. *Собко Г.М.* Конфіскація за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г.М. Собко ; НАН України ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.
20. *Хавронюк М.І.* Нові види покарання : чи потрібно їх передбачати у Кримінальному кодексі України? / М.І. Хавронюк // Альманах кримінального права : збірник статей / Відп. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін. – 2009. – Вип. 1. – С. 401–414.
21. *Гуторова Н.* Конфіскація майна за кримінальним правом України : проблеми та перспективи / Н. Гуторова, О. Шаповалова // Право України. – 2010. – № 9. – С. 56–65.

Отримано 01.04.2013